

Östbulletinen

Nr. 3, 2021, årgång 25

Innehåll

Lidija Tjukovskajas bok Under det mörka vattnet

Amanda Valentin.....2

Konst och politik i öknen Olof Kleberg och Anna-Karin Lundin...5

Recension av: Pavlenko & Enerud: Ett fruktansvärdt skräckväld

Manne Wängborg.....15

Sällskapet
FÖR STUDIER AV RYSSLAND CENTRAL
& ÖSTEUROPA SAMT CENTRALASIEN

Lidija Tjukovskajas bok *Under det mörka vattnet*

Amanda Valentin, konsult

En människas moral visar sig i hennes förhållande till ordet. Med det citatet av Lev Tolstoj inleder Lidija Tjukovskaja sin roman *Spusk pod vodu*.

Lidija Tjukovskaja (1907-1996) var en rysk författare och poet. Två av hennes böcker har blivit utgivna på svenska; *Anteckningar om Anna Achmatova*, 2015 av Ersatz och *Det tomma huset/hemmet* av Bonniers 1969 och Ruin förlag 2013. *Det tomma hemmet* har också gått som radioföljetong.

Jag har översatt en tredje. Den heter *Spusk pod vodu* vilket direktöversatt blir *Nedsänkning under vatten*. Men jag föredrar nog en mer fri översättning – *Under det mörka vattnet*. Men det får väl diskuteras med en redaktör – när jag hittar en.

Boken är på många sätt en fortsättning på boken *Det tomma hemmet*. I *Det tomma hemmet* är huvudpersonen en maskinskriverska i Sankt Petersburg, vars son blir arresterad under den stora terrorn. Uppföljaren utspelar sig några år senare; här är huvudpersonen en översättare med författarambitioner, vars make blivit arresterad. Men det är samma person, de är båda alter ego för författaren själv. Dessa tre kvinnor är samma kvinna. Det är skönlitteratur: personer, platser och händelser är påhittade, likväl är varenda ord sant.

Ibland kan man lära sig viktigare saker av påhittade historier än av vetenskapliga försök att objektivt beskriva händelser och personer. Fiktionen är närmare verkligheten, just för att den inte är vetenskaplig, utan personlig. Lidija Tjukovskajas böcker låg länge i byrålådan, hemma hos henne eller hemma hos vänner. Att de skulle ges ut var otänkbart när de skrevs under 1940-talet och 50-talet. De kunde spridas först på 1960-talet som samizdat och blev inte publicerade förrän under perestrojkan på 80-talet.

”Det har alltid rått en mer eller mindre sträng censur i Ryssland, och därför har, ända sedan Radisjtjevs tid, texter som inte fått tryckas cirkulerat i form av avskrifter. Men det har tidigare bara utgjort ett komplement till tillåtna böcker och tidskrifter. Som en massföreteelse, som grundläggande redskap för samhällets självförståelse och självförverkligande, är samizdatrörelsen unik.”

Så skriver Ljudmila Aleksejeva i boken *Oliktänkandets historia i SSSR* utgiven av Moskvas Helsingforsgrupp 2006. Aleksejeva beskriver hur den ryska rörelsen för mänskliga rättigheter föddes ur samizdatrörelsen, spridandet av förbjuden litteratur, som uppstod efter Stalins död. Under den totalitära staten och den totala terrorn hade människorna förlorat den verkliga bilden av sitt förflutna. Det fanns namn, händelser och hela idéströmningar som hade suddats ut ur den officiella historieskrivningen. Man var tvungen att hålla sig till den enda och

officiella bilden av historien och samtiden, även om den var oförenlig med den vardag man levde i. Ljudmila Aleksejeva skriver:

”Det varje människa visste om det verkliga livet var begränsat till personens egna iakttagelser, det enda hon visste om processer i samhället begränsades till erfarenheterna inom en liten krets av bekanta.”

När förtrycket lättade något efter Stalins död törstade människor efter andra berättelser och beskrivningar av verkligheten, de ville ha ord för att beskriva sina egna erfarenheter och sätta in dem i ett större sammanhang. Lidija Tjukovskaja är alltså en av de författare vars böcker spreds som samizdat. För mig personligen är Tjukovskajas avskalade och verklighetsnära prosa, som jag först mötte när jag som student läste ryska i Uppsala, det som har fått mig att förstå vad den stora terrorn var. Och jag är övertygad om att det var likadant för många som läste hennes böcker i Sovjet på sextioalet, även om deras ingång naturligtvis är helt annorlunda min, de levde mitt i det.

Foto av Lidija Tjukovskaja med dottern Jelena 1943 från Archiv L.K. Tjukovskoj.

Boken *Spusk pod vodu* är skriven som dagboksanteckningar; det är ett kammaspel, med en rad ingående beskrivna karaktärer, som på olika sätt hanterar den politiska verklighet de lever i. Persongalleriet påminner lite om det i Albert Camus *Pesten*, även om det är mer nedtonat och kondenserat.

Handlingen utspelar sig på ett sanatorium och dagarna består av promenader, måltider och procedurer. Huvudpersonen söker överallt ledtrådar till vad som

hänt hennes man, som hon inte hört av sedan han greps. Han har dömts till tio år utan rätt till korrespondens. Vi vet nu vad det betydde, men det visste man inte då. Hon söker i omgivningen, i försiktiga samtal med andra, men också inom sig. Men det enda hon finner är en känsla av att ett nytt mörker är i antågande.

– Nu är det dags för lunch! hörde jag så äntligen Ljudmila Pavlovnas röst, strax utanför min dörr.

I det nu tomma sällskapsrummet, satt filmregissören och stirrade på radioapparaten, som in i en öppen spis.

"Den skadliga verksamhet som har bedrivits av den borgerliga esteticismens sista anhängare, från det näste de har rett sig i tjänsterummen hos den allryska teaterföreningens Leningradavdelning, har nu helt avslöjats."

Jämte mig i trappan gick den överviktige, han med högt blodtryck. Jag såg hur han ryckte till och drog upp axlarna (som om en kall droppe letat sig in innanför kragen), och jag gjorde ofrivilligt detsamma. Jag vet inte vad det var som fick honom att rycka till, men för mig var det uttrycket "som har rett sig ett näste". Jag kände lukten av nittonhundra-trettiosju... Men i farten hade jag inte uppfattat ordentligt vem det var som hade rett sig ett näste, och var."

Mellan måltider, procedurer och promenader skriver huvudpersonen på en novell, som finns insprängd bland dagboksanteckningarna. En bok hon inte förväntar sig någonsin ska bli publicerad. Men hoppet finns där.

"En bok... Den kommer att stå i en bokhylla, tillsammans med andra böcker, folk kommer plocka ut den ur hyllan, bläddra lite i den, ställa tillbaka den. Man kommer torka av dammet. Torka av dammet från den här dagens tystnad. Tystnaden, genom vilken Aljosjas röst och lilla Katenkas gråt återvänder till mig./.../

En bit av mig som blivit en bok, ett ögonblick av mitt hjärta, en skärva av mina minnen./.../ det kommer att bli papper, pärmar, en nyhet i bokhandeln och – om jag har vågat sjunka ner och möta minnena fullt ut – någon annans nya själ. I den själen kommer Aljosjas röst och Katenkas gråt ha trängt in och blivit något nytt./.../

Fast allt det är ju strunt. Ingen kommer se in i min eld. Varför genomför jag de här nedstigningarna? Även om det blir ett manus – bläck på papper, så kommer det aldrig att tryckas och bli en bok. I alla fall inte före min död."

Det är svårt för mig att inte ta denna önskan som en uppmaning.

Nils Håkanson beskriver i sin avhandling "Fönstret mot Öster" vilka olika bevekelsegrunder det har funnits genom historien för svenskar att översätta

böcker från ryska. Är det för att visa på skillnaden, är det den ryska särarten? Eller anser man att det författaren berättar har något att säga om oss alla?

I det här fallet handlar det om det senare. Lidija Tjukovskajas berättelse har blivit en del av min själ. Den unga finskan som kör till Det Stora Huset, maken Aljosjas röst, hans sista ord när de för honom ner för trapporna, Katenkas gråt, det solgula parkettgolvet och det mörka kalla vattnet i hennes drömmar. Det är en del av min själ nu, precis som hon ville, en del av min förståelse för människans sårbarhet och värdighet.

Så när kommer jag att hitta någon som vill ge ut boken på svenska? Lidija Tjukovskaja fick vänta i årtionden innan hennes böcker blev publicerade. Jag var klar med min översättning 2018. Jag får väl bara ge mig till tåls helt enkelt.

Böcker kan ligga länge i byråådor.

Konst och politik i öknen.

Intryck efter ett besök i Savitskijmuseet i Nukus 2013

*Olof Kleberg, tidigare chefredaktör och
Anna-Karin Lundin, tidigare justitieråd*

Nukus är en oansenlig, sliten industristad med ca 300 000 invånare i Karakalpakstan i Uzbekistan, tre timmars flygning västerut från Tasjkent. Öken så långt man kan se, vitmenade små hus, märkta av salthaltig sand som drivit in från resterna av Aralsjön. Inga växter, het sol, en grupp kameler, några svarta ibisfåglar, få människor, kvinnor i färgstarka kläder.

Kontrasten är stark: här ligger också ett av världens märkligaste museer.

Savitskijmuseets energiska chef, Marinika Babanazarova, tog emot oss. Hon hade lett museet ända sedan 1984, då grundaren Igor Savitskij, hennes läromästare, dog. Både under sovjettiden och under självständigheten efter 1991 har hon kraftfullt försvarat museets särprägel.

Det har funnits mycket att försvara sig emot – inte minst mot politiska krafter som velat flytta museet till huvudstaden Tasjkent. Allt oftare fick hon stå emot kommersiella krafter, både från ryskt och västligt håll, som hört talas om museets skatter av modernistiska målningar och teckningar. ”Här har kommit folk i privata plan och med väskorna fulla av dollarsedlar och trott att de kunnat köpa, men ingen enda tavla har de fått med sig!”, sade hon när vi besökte museet.

Kanske har hon haft nytta av sitt politiska släkt nätverk i sin kamp för museet. Hennes morfar var Karakalpakstans förste president under kommunisttiden.

Babanazarova ägnade flera timmar åt att entusiastiskt visa oss museets enastående samlingar av arkeologiska fynd, konsthantverk i textil och metall – och modernistisk konst av uzbekiska och ryska konstnärer från 1920- och 30 talen.

På museet förvaras omkring 90 000 föremål, ungefär hälften är gamla karakalpakiska föremål och kulturminnen, den andra hälften moderna målningar och grafik. Bara några få procent har kunnat ställas ut.

Museichefen Marinika Babanazarova visade sakkunnigt de avantgardistiska konstskatterna. Foto: Olof Kleberg

Savitskij byggde upp allt ensam

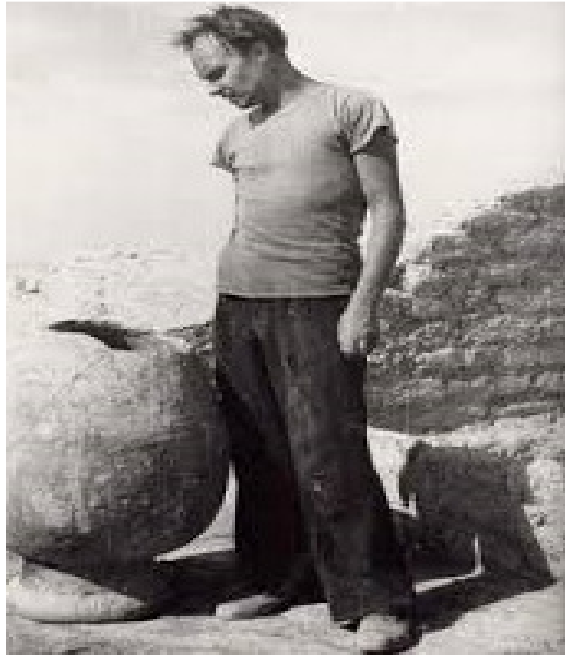
Hur har då detta fantastiska museum kunnat komma till stånd i denna utkant av världen? Allt är egentligen osannolikt – platsen, insatsen, upphovsmannen.

Det hela beror på en enda persons envetna arbete: Igor Savitskij. Han genomförde det under Brezjnevtidens stagnation på 1960-1980-talen.

Savitskij, född 1915 i Kiev, hade gått igenom grafiska utbildningar i Moskva under 1930-talet. Under andra världskriget blev han med sin arbetsplats evakuerad till Uzbekistan. Han fascinerades då av centralasiatiska miljön och den gamla kulturen.

När den berömda arkeologen Sergej Tolstov efter kriget återupptog sin stora Chorezm-expedition, följde Savitskij med som tecknare. Chorezm var en gång ett stort rike i den region där västra Uzbekistan nu ingår.

Han blev kvar och började från 1957 samla arkeologiska fynd och gamla karakalpakiska föremål, allt från broderade kläder, mattor och konsthantverk till smycken. En del sände han först till Moskva och Leningrad men började sedan bygga upp en samling i Nukus, där han utsågs till museichef 1966.

Igor Savitskij med arkeologiska fynd i öknen.

Först arbetade han med att hitta uzbekiska konstnärers verk, ofta gömda eller glömda, verk av sådana som Alexander Volkov, Alexander Nikolajev (Usto Mumin), Vladimir Lysenko och Ural Tansykbajev.

Snart började han också samla verk av ryska avantgardister. Han sökte upp kritiserade konstnärer som måst sluta måla och änkorna till arresterade och döda konstnärer. Många lämnade ifrån sig konstverken med glädje, andra fick han övertala – jag betalar senare, lovade han. Ofta verkar han nog ha gjort det.

Räddning genom kontakter

Men som i alla diktaturer finns det också smygvägar. Många förbjudna konstverk, kanske så många som 30 000, hade förts till det största rysk-ortodoxa klostret, Zagorsk, utanför Moskva. Där hjälpte man Savitskij att i all stillhet ta hand om konfiskerade konstverk.

En annan instans var självaste kulturdepartementet. Där hade Savitskij vissa kontakter som såg mellan fingrarna – han kunde få ta från magasinerna. Ingen brydde sig ju egentligen.

Konstverken transporterade han i järnvägsvagnar ner till Nukus, nästan 300 mil bort, tre dagars resa med tåg. Hur många vagnar det blev vet väl ingen men på Nukusmuseet räknar man att det nog var ett 20-tal transporter. Hur han kunde göra detta utan att nitiska kontrollanter hindrade, det är en gåta.

Hemma i Karakalpakstan agerade Savitskij skickligt. Han skaffade sig goda kontakter med lokala kommunistledare och lyckades få lokala statliga anslag för att bygga ut samlingarna.

”Bland fick vi gå emot regeringen, vi gav honom illegalt pengar i små poster”, berättar Kallibek Kamalov, en gång lokal ledare för kommunistpartiet i Karakalpakstan, i den sevärd filmen om museet, *The Desert of Forbidden Art* från 2010.

En ”fördel” kan ha varit att Nukus låg i en säkerhetszon – Sovjets experimentanläggning för kemiska vapen (bl.a. det nu så bekanta novitjok) låg vid Aralsjöns västra del, ca 30 mil bort.

Konstsamlingen

Det som gör museet till något enastående och som lockar hit alltfler besökare från hela världen är samlingen av rysk/sovjetisk avantgardistisk konst från 1920- och 1930-talen, världens största näst efter Ryska museet i S:t Petersburg.

Många verk har politiska undertoner, men långt ifrån alla. Det finns också porträtt, landskap, stadsbilder och stilleben som knappast borde ha varit kontroversiella.

Även den konstnärliga stilen varierar stort. Man hittar kubism, impressionism, realism, fauvism och till och med pointillism. Man kan se inspiration från stora franska konstnärer, t.ex. Renoir och Gauguin. Det finns också släktskap med mer känd rysk konst, t.ex. Chagall. Låt oss titta närmare på sex av dessa konstnärer och deras verk.

Blå tjur

Denna målning är av **Vladimir Lyenko** (1903–början av 1950-talet) och används som symbol för museet.

Målningen ställdes ut i början på 1930-talet. Konstnären kritiserades då kraftigt, all hans konst var poänglös, den återspeglade inte tidsandan, han isolerade sig från verkligheten, hette det.

Man kan också uttrycka det så att Lyenko kritiserades för att han inte hade anammat den socialistiska realismen. Senare berättade han att han drömt om denna tjur och att tjurens ögon är gevärspipor. Den skulle alltså symbolisera det politiska systemet. Han kallade sedan sitt verk Fascismen kommer.

Lyenko arresterades 1935 och rehabiliterades först 1953. Då hade han redan avlidit.

Kapital

Att denna målning av **Michail Kurzin** (1888–1951) vill säga något viktigt är uppenbart. Den har en spännande historia. Motivet som vi ser är en man och en kvinna, båda med obehagligt utseende. Kurzin blev kritiserad för att avsiktligt framställa sovjetiska medborgare som fula; det var en förvrängning av verkligheten.

Människorna på den här bilden är fula. Men är det hela problemet? I bakgrunden ser man arbetare i hårt arbete. Människor som tvingas slita hårt i ett kapitalistiskt samhälle? Eller i ett sovjetiskt läger?

Här har museet fått hjälp med tolkningen på ett egendomligt sätt. Det finns ett fotografi av tavlan som visar att den har skurits av så att bara den översta tredjedelen är kvar. När eller av vem vet man inte. På den bortskurna delen ser man att personerna håller i bl.a. ett dollarmynt, ett flygplan, en bil och ett hus, alltså sådant som då kunde symbolisera västerländsk lyx. Då kan verket tolkas som en satir över kapitalismen.

På målningen finns också en likkista med inskriften 1917. Vad betyder detta? Att människorna på bilden illustrerar Ryssland före revolutionen?

Kurzin dömdes 1936 till fängelse i fem år för ”antisovjetisk propaganda”. Han var fri en period men dömdes igen efter kriget, denna gång till exil i Sibirien.

Under sin tid i frihet målade han ett stilleben med läckra maträtter, bl.a. dumplings och tomater. Ett krus med blommor står bland dessa godsaker. Marinika Babanazarova berättade att han då var fattig och undernärdd; det enda han kunde tänka på att måla var mat.

Bomullsplockare

Alexander Volkov (1886-1957) är representerad med flera målningar med motiv från Uzbekistan. De flesta skildrar starka och vackra personer som lyckligt arbetar hårt i fabriker eller i lantbruk. Man förstår inte omedelbart att det är fråga om bilder med politiska undertoner.

Men om man jämför versioner från olika tider förstår man mer. På en målning från 1931 är bomullsplockarna vackra unga och välmående flickor som ger associationer till Renoir. På den här bilden från 1945 är bomullsplockarna trötta, tärda arbetare på en kolchoz, vilket för tankarna till tvångsarbete.

Våra barn på promenad

Nadezjda Borovaja (1909–1987) tillbringade sju år i läger. Hennes man hade avrättats som landsförrädare. Hon beskrev lägret med teckningar som en väninna smugglade ut därifrån. På den här bilden återger hon på ett enastående vis hur tungt människorna där hade det. Och bara tanken på att barn sändes till läger går knappast att uthärda.

Färgarna

Det här är en mycket vemodig och vacker målning av **Jelena Korovaj** (1901–1974). Den föreställer tre män som arbetar med att färga tyg indigoblått i det judiska ghettot i Buchara. Hon tillägnade verket judarna där.

En gång var detta urgamla ghetto stort och känt för sina skickliga hantverkare. I dag bor bara få judar kvar.

Karmosinröd höst

De flesta av de konstnärer som vi har behandlat i denna text drabbades av oerhörda svårigheter bl.a. fängelse, straffläger, fattigdom. **Ural Tansykbajevs** (1904–1974) öde blev ett helt annat.

Den här målningen är från 1931. På den tiden ansågs han som en av de främsta avantgardisterna. Senare ändrade han stil och anslöt sig till den officiella socialistiska realismen. Han fick då alla upptänkliga statliga utmärkelser, bl.a. Leninorden, och kunde leva gott.

Savitskij fick höra att Tansykbajev tidigare hade målat på ett helt annat sätt och sökte upp honom. Det visade sig att Tansykbajev hade sparat verk från ungdomen, bl.a. denna tavla, gömda på sin vind. Först var han ovillig att lämna ifrån sig dessa målningar. Men Savitskij lyckades övertala honom.

Marinika Babanazarovas stora insats

Den stora moderna museibygnaden som vi besökte invigdes 2003 av diktatorn Islam Karimov. Denne var angelägen om att betona det uzbeckiska gentemot det sovjetiska arvet. Men den nya byggnaden räckte långtifrån till – bara några tusen av alla föremål kunde ju visas.

Vid vårt besök hade museichefen Babanazarova nyligen fått bygglov för ännu en museibyggnad och en förrådsbyggnad. Dessa står nu färdiga, kan man se på bilder från början av 2019.

Savitskiymuseet i Nukus med tre byggnader 2019

Men museet har sedan dess genomgått en svår kris. Samma år som man skulle fira hundraårsminnet av Savitskijs födelse, 2015, avskedades Babanazarova plötsligt.

Så sent som på våren 2015 hade museet fått officiellt pris för ”bästa museum i Uzbekistan”. Men i augusti 2015 anklagades hon för att ha stulit konstverk, en uppenbart falsk anklagelse.

Regimen ville få in eget folk i museets ledning, inte någon som var lojal mot Savitskijs gärning, sade Babanazarova i en intervju i Art Newspaper 2019. Sedan hon avgick härskade oreda. Tre chefer avlöste varandra.

Från nyåret 2021 har nu en erfaren museiman och konsthistoriker tillträtt, Tigran Mkrtjtjev, tidigare vice museichef vid Museet för orientalistisk konst i Moskva. Han utsågs i internationell konkurrens. I nomineringskommittén ingick även Babanazarova.

Denna nystart kan ha att göra med att den nye presidenten efter Karimovs död 2016, Sjavkat Mirzijojev, har försökt öppna landet något.

Mkrtjtjev vill höja museets kompetens, stärka dess internationella kontakter och få till stånd utställningar utomlands.

”Men vår egen specialitet bör ändå vara karakalpakisk arkeologi och konst. Så många i världen studerar ju ryskt avantgarde”, har han sagt i en intervju i uzbekiska Sputnik våren 2021.

De närmaste åren får visa vilken väg museet kommer att välja.

I denna artikel har Olof Kleberg skrivit om Savitskiymuseets öden, Anna-Karin Lundin om konstverken. Bilderna utom det första fotot är hämtade från museets hemsida (www.savitskycollection.org)

Recension av: Anna Pavlenko och Per Enerud: Ett fruktansvärdt skräckvälde råder i Ryssland – Ryska revolutionen i svensk diplomatisk rapportering 1917-1919 (Stockholm: Carlsson Bokförlag, 2020)

Manne Wängborg, ambassadör

Anna Pavlenkos och Per Eneruds historiska dokumentsamling är uppställd som en politisk dagbok, avgränsad till en kort men ytterst dramatisk period – knappt två år, 14 mars 1917 till 3 februari 1919. Den svenska diplomatiska rapporteringen visar sig vara en mycket strategisk utsiktspunkt för att studera detta våldsamma historiska skeende.

Det finns en dubbel anledning till detta. Den ena är Sveriges särställning i Ryssland vid tiden för revolutionen. Den andra är Sveriges långvariga fredsperiod och hur denna gynnat det svenska arkivväsendet.

Om Sveriges roll och betydelse i Ryssland vid den aktuella tiden skriver författarna: Det neutrala Sverige hade en unik ställning i revolutionens och inbördeskrigets Ryssland. Sverige hade företrätt Tysklands intressen, övertog senare USA:s, Storbritanniens och Japans och tillfrågades dessutom om att överta Rysslands intressen i utlandet. Därefter blev Sverige skyddsmakt åt Tyskland igen. Sverige hade 1917 ungefär 40 diplomatiska representationer runt om i det vidsträckta ryska riket, varav 13 i Finland. De länder som då uppges ha haft yrkesdiplomater i Moskva var lätt räknade – USA, Belgien, Storbritannien, Frankrike, Italien, Japan och Sverige.

Om fördelarna med historiska arkiv i Sverige framhåller författarna: Svenska arkiv är inte politiskt retuscherade i efterhand: ”Arkiven är inte hemliga... Allt är offentligt...” De svenska arkiven har sluppit att bombas och brinna i krig. Och i Sverige slipper de samtida arkivforskarna att försmäktas i dammiga, kvava skrymslen, de erbjuds modern komfort: ”Historien ligger kvar, i väl ventilerade och välskötta utrymmen.” Författarna kännetecknar underlaget så här: ”Dokumenterna finns bevarade i Riksarkivet: det är telegram och rapporter från diplomaterna”, tidningsklipp, privatbrev, polisrapporter, uppsnappade telegram.

Sverige hade således varit skyddsmakt åt Tyskland under hela kriget och var starkt inblandat i förberedelserna för den nya tyske ambassadören greve Wilhelm von Mirbachs ankomst till Moskva i april 1918 när de tysk-ryska diplomatiska förbindelserna återupprättades. Ett sekel senare är det svårt att föreställa sig hur Sverige mäktade hantera den ofattbart resurskrävande uppgiften att bistå tyska krigsfångar och internerade civilister – ungefär 50.000 civilister och kanske ungefär lika många krigsfångar, som var helt beroende av den hjälp som Sverige kunde förmedla.

Den digra dokumentsamlingen vimlar av namn och personuppgifter. De viktigaste personernas biografier sammanfattas i en överskådlig och pedagogisk

bilaga. Många av dem är sedan länge bortglömda, andra för alltid inetsade i historieböckerna. Två av huvudpersonerna på svensk sida är envoyén Edvard Brändström i Petrograd och generalkonsul Claes Asker i Moskva. På rysk sida är det de politiska ledarna, främst Lenin och Trotskij, Kerenskij och utrikesminister Tjitjerin.

En historiens doldis som tar plats på scenen är den polske ingenjören Vatslav Vorovskij, som fått jobb på den tyska firman Siemens-Schuckert i Stockholm. Han hade fått uppdraget att just i Stockholm skapa kontakt mellan de nya ryska makthavarna och omvärlden. Den svenska regeringen aktade sig noga för att ge honom något slags formellt erkännande, men han gick en skicklig balansgång och lyckades mygla till sig en kvasi-diplomatisk roll som mellanhand mellan revolutionärerna i Ryssland och omvärlden, främst Sverige: ”Han har ingen diplomatstatus i Sverige, men han agerar som om han hade det.”

Sedan Moskva blivit huvudstad framgår det tydligt av rapporteringen att generalkonsulatet i Moskva plötsligt spelade huvudrollen i Sveriges förbindelser med Ryssland. Men den högst rankade svenske diplomaten i Ryssland var fortfarande envoyén Edvard Brändström i Petrograd.

Den dramatiska utvecklingen i Ryssland väckte stort intresse runtom i världen, även i Sverige. Den 2 april 1917 avreste riksdagsledamoten och ledaren för det Socialdemokratiska Arbetarepartiet, redaktör Hjalmar Branting, till Petrograd, den förste ledande europeiska politiker som tog sig till Petrograd – före bland andra Lenin. Den våldsamma och blodiga samhällsomvandlingen hade delvis motstridiga inslag som samtidigt ofta hade svårt att greppa. Boken erinrar sålunda om att Ryssland fick allmän och lika rösträtt före exempelvis Sverige.

En trehundraårig kejsardynasti gick i graven. I staden Pskov avsade sig kejsaren tronen den 15 mars 1917, både för sin egen del och för sin sons, tronarvingen Alexejs räkning och fick övergå till en mer blygsam privat tillvaro. På ett legendariskt foto återgivet i boken kapar tsar Nikolaj II ved med sin son Alexej i sibiriska Tobolsk. På nästa sida i boken finns ett foto där den tyske ex-kejsaren Wilhelm II – för övrigt Nikolajs kusin – också kapar ved i sin exil i Nederländerna.

En kuriositet är att det helt saknas dokument kring mordet på tsarfamiljen den 17 juli 1918 i de svenska arkivsamlingarna. Denna nyhet spreds dock ganska snabbt i massmedia. Redan den 21 juli hade Dagens Nyheter en försiktig notis om att tsaren mördats.

Den innehållsrika och välskrivna boken är full av citerbara formuleringar. En skarpsynt iakttagelse som perfekt fångar den röda tråden i dokumentationen och därför fått ge boken dess namn är svenske Petrograd-envoyén Brändströms bittra sammanfattning av läget den 23 september 1918, efter ett ursinnigt svar från utrikesminister Tjitjerin på Sveriges och de andra neutrala ländernas protest

mot den röda terrorn: ”Utan öfverdrift kan jag säga att ett fruktansvärdt skräckvälde råder i norra och mellersta Ryssland.”

Anna Pavlenko och Per Enerud har skrivit en intresseväckande, originell och informativ bok. Den är dessutom elegant inbunden i ett vackert, vinrött band med sobert grått omslag. Synd bara att texten har störande många onödiga slarvfel, som en alert korrekturläsare enkelt hade kunnat rätta till.

Östbulletinen, nr. 3, 2021, årgång 25

SSN 1654-8698

Utgivare:

Sällskapet för studier av Ryssland, Central-
och Östeuropa samt Centralasien

Redaktör och ansvarig utgivare: Ingmar
Oldberg

Biträdande redaktör: Gunnar Åselius

Östbulletinen utkommer med fyra nummer
per år och kan rekvireras i utskrift från:

ingmar.oldberg@gmail.com, tel. 073-
0617592.

Postadress: Krukmakargatan 46, 11726
Stockholm

Tidigare nummer, innehålls- och
författarregister av Östbulletinen finns
tillgängliga på Sällskapets hemsida:
<http://www.sallskapet.org/ostbulletinen>